

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՍՈՒՐԲ ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ

(ՄԵՆԴՅԱՆ 1600-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ)

եր ամսագրի սույն համարի սկզբում հրապարակվում է Վեհափառ Հայրապետի օգոստոս 23 թվակիր սրբատառ կոնդակը Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի ծննդյան 1600-ամյակի առթիվ:

«ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՄԵՐ ԱՅՍ ԿՈՆԴԱԿՈՎ, — գրում է Վեհափառ Հայրապետը ներշնչման ոգով լի իր կոնդակում, — ԿՀՐԱՀԱՆԴԵՆ ՄԵՐ ՆՎԻՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՒՆԵՐՈՒՆ, ԹԵՄԱԿԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ, ԱԶԳԱՅԻՆ ԵԳԵՆԵՍԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆՅ, ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՏՆՍԻՆՆՈՒԹՅԱՆՅ, ՀՈԿԱՐԱՐՁՈՒԹՅԱՆՅ, ՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼԻՆ ԵՎ ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒԹՅՈՒ ԲՈՂՈՐ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅԱՆՅ՝ ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹՅԱՄ ՏՈՆԵԼ, ՊԱՆՄԱՅՆԵԼ ՍՈՒՐԲ ՀԻՇԱՏԱԿԸ ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ, ԱՆՈՐ ՄԵՆԴՅԱՆ 1600-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 14-ԻՆ, ԹԱՐԳՄԱՆԻԶ ՎԱՐԴԱՊԵՏՆԵՐՈՒ ՏՈՆԻՆ»:

1912 թվականին, հոգեւոյս Տ. Գեորգ Ե Կաթողիկոս Սուրենյանցի հայրապետական կարգադրությամբ, մեծվայելուչ հանդիսությամբ ամենուրեք տոնվեց «Հայ տառերի գյուտի հազար հինգ հարյուր և հայ տպագրության շուրս հարյուրամյակը» (412—1512—1912):

Լուսահոգի Տ. Խորեն Կաթողիկոսը 1934 թվականին իր հոկտեմբեր 1 թվակիր սրբատառ կոնդակով հրամանագրել էր մի ամբողջ տարի՝ 1934 հոկտեմբերից 1935 հոկ-

տեմբեր, համարել հոբելյանական տարի և համազգային մեծաշուրջ հանդեսներով տոնել «հազար հինգ հարյուրամյա տարեդարձ ոսկեդէն թարգմանութեան Ս. Գրոց ի հայ լեզու», 434—1934, միաժամանակ «արժարձելով զերախտագիտական զգացումս և զսէր առ մեծ երախտատուս Ազգիս, առ երանելի դասս ասեմ սրբոց թարգմանչաց, զրիւսաւորութեամբ Սրբոցն Սահակայ Պարթևի և Մեսրոպայ Մաշտոցի»:

Քիչ բան գիտեմք Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի կյանքի և կենսագրության մասին: Մեզ ամփոփ տեղեկություններ են հաղորդել Ե դարի մեր մատենագիրները՝ Կորյունը, Մովսես Խորենացին և Ղազար Փարպեցին: Մեր պատմիչները տարված, հափշտակված և սխալեցան Ս. Մեսրոպի ԳՈՐԾՈՎ, մոռացության են ավել նրա ԱՆՁՆԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ: Կորյունը, Խորենացին, Փարպեցին և հետագայում այլ կենսագիրներ Փա՛ր Կորյունը, Մեսրոպ Մեհրը, Կարապետ Սասնեցին և ուրիշներ ավելի շատ խռսել են Ս. Մեսրոպի ԳՈՐԾԻ քան ԱՆՁԻ մասին:

Եվ երբեք պատահականություն չէր այն, որ շատ սերունդների համար Ս. Մեսրոպի մեծ գործը՝ հայ գրերի գյուտը հրաշալի պատմուհանով է ներկայացված: Կորյուն, Ս. Մեսրոպի աշակերտը և նրա առաջին կենսագիրը, որը գրել է Մեծ Վարդապետի «Վարձ»-ը, տարված Ս. Մաշտոցի մեծ գործով, մոռացության է ավել նրա ՄԵՍ ԵՎ ՈՒՍԱՆՆԵԼԻ

ԿՅԱՆՔԸ, մանավանդ առաջին տարիների կյանքը, և սփռնաշարժով գրել է գրերի գյուտի և Աստուածաշնչի հայերեն թարգմանության հռչակապ «դեպք»-ի մասին, թե «ԵՐԲ ԵՆ ՅՈՐՈՒՄ ԺԱՄԱՆԱԿԻ ԵՒ ՈՐՊԻՍԻՆ ԱՐԱՄԲ» կատարվեց այդ հրաշ-երևույթը մեր մշակույթի պատմության մեջ:

Կորյունը, Խորենացին, Փարպեցին և մյուս կենսագիրները նկարագրում են հրաշալի դեպքը ոչ թե «Ի ՊԱՐՄԱՆՍ ԳՈՎՈՒԹՅԱՆ ԱՆՁԱՆՑ», այլ «ՆԱԽԱՆՁԱԽՈՐ ԼԻՆՆԼՈՎ ՀՈԳԵՒՈՐԱՑՆ», որպեսզի «ՀԱՅԵՑԵԱԼՔ ՅԵԼՍ ԳՆԱՅԻՑ ՆՈՅԱ, ՆՄԱՆՆԱԼՔ ԼԻՅՈՒՔ ՀԱԽԱՏՈՅՆ»:

Կորյունը Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի կյանքի ընթացքը բաժանում է երկու շրջանի՝ աշխարհական և հոգևորական: Նա Ս. Մեսրոպի աշխարհական կյանքի մասին շատ քիչ բան է հաղորդում, որով, սակայն, ըստ Ս. Արեղյանի և Հ. Անառյանի, «պարզվում է նրա դեմքը», բայց ընդարձակ է գում հոգևորական գործունեության մասին, որը տևել է 45 տարի՝ 395—440:

Ս. Մեսրոպ Մաշտոցը ծնվել է 361 թվականին Տարոն գավառի Հացեկաց գյուղում, որը գտնվում է համբավված Մշո դաշտում, Մուշ քաղաքից 40 կիլոմետր դեպի արևելք, Մեղրագետի աջ կողմում (տե՛ս Հ. Անառյան, «Մեսրոպ Մաշտոց», «Էջմիածին», 1954, № 11, էջ 22):

Մենզով հավանաբար Մամիկոնյան էր Ս. Մեսրոպ, որդին՝ Վարդան անունով բարեպաշտ մի մարդու: Նախնական կրթությունն ստանում է հոշակավոր Ս. Կարապետի վանքում, ուր կրթվում է, ըստ Կորյունի և Փարպեցու վկայության, հեղինակալու ուսմամբ: «Ի մանկութեան տիսն վարժեալ էր հեղինակալ զպրութեամբն»:

Այնուհետև նա տիրապետում է նաև պարսկերեն և ասորերեն լեզուներին, Տարոնից անցնում է Վաղարշապատ, ուր խորանում է ուսման և գիտության մեջ, «ամեն պատրաստությամբ զարդարելով իրեն» (Կորյուն):

Վաղարշապատում Մեսրոպ Մաշտոցը մտնում է արհուհի ծառայության մեջ, որպես կրթված և պատրաստված մեկը, «լինել սպասուար արայաառու հրամանին» (Կորյուն), և կամ «ի դրան արհուհի կարգեալ քառուդար» (Խորենացի), նախ Խոսրով Գ-ի օրով, Առավան հագարապետի ձեռքի տակ, և ապա Վառաշապատ արհուհի օրով:

Մեսրոպ Մաշտոցը ծանոթ էր նաև զինվորական արվեստին. «անդեկացեալ և հմուտ եղեալ աշխարհակաց կարգաց, ցանկալի եղեալ զհնուորական արուեստին իւրոց զօրականացն» (Կորյուն):

Փարպեցու վկայությամբ, Ս. Մեսրոպ հայտնի արհուհի արդյունավորությամբ և

բարեխղճությամբ էր կատարում իր պալատական և զինվորական պարտականությունները, «և սպասաւորեալ անդ ամս կարգաւորապէս առանց եպերանաց», սիրելի լինելով նաև իր ստորադաս զինվորներին:

Մեսրոպ արհուհի պաշտոններում մնում է մոտ 10 տարի, 386—395 թվականներին:

Մեսրոպի հետագա կենսագրիչներից մեկը, Կարապետ Սասնեցի, իր ներդրումով Մեսրոպին ներկայացնում է որպես տիպար անձնավորություն, որը թեպետև ապրում էր արհուհիում, բազմապիսի աշխարհիկ ապականությանց և գայթակղությանց մեջ, բայց բոլորովին հեռու էր այդ որոգայթներից, մահուր էր և իր պաշտոնը ի գործ էր դնում խեղճների և գրկյալների պաշտպանության համար, կրոնաշունչ գրքերի ընթերցանության մեջ որոնում էր, ըստ Կորյունի վկայության, «իւր երկնաւազ հոգու հագարդը և վշտահար սրտի սփոփանքը աշխարհային ցավերի և վշտերի մեջ» (Հ. Անառյան, «Մեսրոպ Մաշտոց», «Էջմիածին», 1954, № 11, էջ 28): Իսկ մի օր, հավատով և սիրով հանում է իր զինվորական փայլուն համազգեստը, առնում իր խաչը, գնում է ՁԱՅՆԻ հետևից, որ իրեն կանչում էր հավերժական առաքելության, հրաժարվում աշխարհիկ հաշտություններից, կնգուղ է հագնում և դառնում վանական. «ըստ անտարանական շափուցն՝ ի ծառայութիւն Աստուծոյ մարդասիրին դարձեալ, մերկանայր այնունեակ զիշխանակիր ցանկութիւնս և առեալ զխաչն պարծեանաց, ելանէր զկնի ամենակեցոյց խաչելոյն» (Կորյուն):

Ս. Մեսրոպ Մաշտոց 394 թվականին թողնում է զինվորական ծառայությունը և 395 թվականին, Ս. Սահակ Պարթև Հայրապետի համաձայնությամբ, դառնում է վանական և ուղարկվում Գողթնյաց աշխարհը որպես քարոզիչ: Այնտեղ նա հավաքում է բազմաթիվ աշակերտներ և զբաղվում «առաքելական» գործունեությամբ. «գերեւով ամենքին հայրենական ավանդություններից և սատանայական դիվադաշտ ծառայությունից» (Կորյուն):

Գողթն գավառում Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի հոգում ծագում է պայծառ միտք, փրկարար լույս: Նա մտածում է ամբողջ հայ ժողովրդի հոգևոր, իմացական լուսավորության մասին: Նա խորապես զգում է անհրաժեշտությունը հայ գրի ու դպրության: Ս. Մեսրոպի հայրենամիտ և ժողովրդասեր սիրտը կարեկցելով էր հայ ժողովրդի տխուր կյանքով և անստույգ ապագայի մտահոգություններով. «Տրամություն է ինձ համար և անպակաս են իմ սրտի ցավերն իմ եղբայրների և ազգայինների համար»:

Մեծ տեսանողը. «անկեալ ի ծուփս խորհրդոց», գիշեր և ցերեկ, անդադրում և անձանձրույթ, մտածում էր արմատական միջոցի, փրկության միակ ելքի մասին: Դա սեփական գիր և գրականություն ունենալու պահանջն էր:

Ս. Մեսրոպ Մաշտոցը, զգալով գործի համազգային պատմական նշանակությունը և որա հետ կապված բազմաթիվ դժվարությունները, Գողթնյաց աշխարհում երկար ժամանակ այդ հարցով զբաղվելուց հետո, 402 թվականին վերադառնում էր Վաղարշապատ և հարց էր բարձրացնում Ս. Սահակ Հայրապետի առաջ: Ս. Սահակ հայրապետը, նույնպես մտազբաղ նման հարցերով, ջերմորեն ընդունում էր Ս. Մեսրոպի առաջարկը, այն համարելով նաև իր սրտին շատ մոտ, անհետաձգելի հարց:

403 թվականին, Վաղարշապատում գումարվում է խորհրդակցական մի ժողով, որին ներկա են լինում բարձրաստիճան հոգևորականներ և գիտնականներ:

Կարողիկոսի նախագահությամբ կազմված ժողովին մասնակցում է նաև Վռամշապուհ արքան, ի սպաս դնելով արժանիքի գանձերը, Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի գործի հաջողության համար:

Վաղարշապատի համագումարը միաձառնում է Մեսրոպ վարդապետին հանձնել այդ գործը:

404—405 թվականներին, Մեսրոպ Մաշտոցը, մի խումբ աշակերտներով, մեկնում է Միջագետք, Ամիդ, Եդեսիա, Սամոսատ: Ոչ մի տեղ սակայն նրան որևէ լուրջ օգնություն չեն կարողանում տալ, բացի սիրալիր ընդունելություններից և ուշադրությունից: Այնուամենայնիվ, Ս. Մեսրոպը, իր շրջագայության ընթացքում, ձեռք է բերում որոշ հրմուռություն և ծանոթություն:

Բայց նա իր առաջադրած նվիրական նպատակին հասնում է ՄԻԱՅՆ ԵՎ ՄԻԱՅՆ ԻՐ ՀԱՄԱՌ, ՏԲՆԱԶԱՆ ԵՎ ՍՏԵՂՍԱԳՈՐԾ ԱՇԽԱՏԱՔԻ ԵՆՈՐԶԻՎ:

405—406 թվականներին, ի վերջո, հաջողությամբ են պսակվում Ս. Մեսրոպի տֆնությունները: Մի խոստովանելից և պայծառ օր, ինքնամոփոփման, խոկման և աղոթքի պահուն, «ոչ ի փուն երազ և ոչ յարթնութեան տեսիլ» վիճակում, Եդեսիայում, ստեղծագործական երկունքի մեջ, նա հնարում է հայկական նշանագրերը: «Նու այնպես բազում աշխատութեանց համբերեալ, ՎԱՍՆ ԻԻՐՈՅ ԱԶԳԻՆ ԲԱՐԵԱՑ», ծնունդ է տալիս հայ տառերին: «Նա իր սուրբ Աջով,—գրում է Կորյունը,—հայրաբար հորինեց նոր և սխանչելի ծնունդներ՝ հայերեն լեզվի նշանագրեր»:

Դրերի ստեղծումից հետո, Ս. Մեսրոպ Մաշտոցը նրանց յուրաքանչյուրին տալիս է

առանձին ձև, որոշում անունները, և որոշ դասավորությամբ շարում, կազմելով մեր այսօրվա այբուբենը: Այնուհետև նա անցնում է Սամոսատ, Միջագետքի հյուսիսում գտնվող և հելլենիստական մշակույթի կենտրոն համարվող այդ ֆաղափր, հունական դպրոցյան հմուտ գրիչ Հռուփանոսի մոտ, իր ստեղծած հայ տառերին տեխնիկական վերջին ձևավորումը տալու համար: Հռուփանոսը վերցնում է Մեսրոպյան նշանագրերի պարզ սևագրումը և մագաղաբյա քղթի ու մոմի ափստակների վրա նկարում է մի վայելույ պնակիտ, «տառերի կարճը՝ կարճ, երկարը՝ երկար պանելով և նուրբ ու հաստ գծերը գեղեցիկ նկարելով» (Կորյուն):

Շուրջ 1550 տարի է անցել այն օրվանից, երբ Ս. Մեսրոպը ստեղծեց հայ նշանագրերը: Բայց հայկական այբուբենը մինչև այսօր էլ մնացել է անփոփոխ:

Այնուհետև Սամոսատից Ս. Մեսրոպը վերադառնում է «հոգեկից ուրախութեամբ ի Հայաստան աշխարհ, ի կողմանս Այրարատեան գաւառի, առ սահմանօք Խոր Քաղափին» (Կորյուն), այն է՝ հայրապետանիստ և քաղավորանիստ Վաղարշապատ մայրաքաղաք:

Ս. Մեսրոպ Վաղարշապատում ընդունվում է ժողովրդի «ցնծութեան բարբառօք և երգօք հոգևորօք» (Կորյուն):

Ղազար Փարպեցին նկարագրում է հոգևոր ուրախությունն ու խանդավառությունը ամբողջ ժողովրդի, հոգևորականության ու արժանիքի. ամեն ոք «փափափէր յուսումն գիտութեան, որպէս ի խաւարէն յասորի տանջանացն գերծեալք ի յոյս խնդային»:

Կորյունը, դեպքին ակնառու, Ս. Մեսրոպի Հայաստան գալուստը, ձեռնում հայկական նշանագրեր, նմանեցնում է շատ դիպուկ կերպով, Մովսես մարգարեի Սինայից էջին, Տասնաբանյա աստվածատուր պատվիրաններ ձեռնին. «Օրհնութեամբն ի Բաղափն [քաղաքական] դառնային և գաւառս տօնական ուրախութեամբ անցուցանէին»:

Դրերի գյուտը համազգային ցնծատուն էր բովանդակ հայ ժողովրդի համար:

Կորյունը, արտահայտելով բովանդակ հայ ժողովրդի «սրտալիր ուրախութիւն»-ը, գրերի գյուտի բերկրառիք դեպքի և նշանակության մասին արդարօրեն գրում է հետևյալը. «Յայնմ ժամանակի երանելի և ցանկալի աշխարհս Հայոց անպայման սխանչելի լինէր», որովհետև, գրերի գյուտով և Աստվածաշնչի հայերեն թարգմանությամբ, մեր երկրում «ԱՍՏՈՒԱՏԱԳՈՐԾ ՍՔԱՆԶԱԿԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՔ ԳՈՐԾԵԱՆ», և հայ ժողովուրդը, գրերի գյուտի խորհրդով, «առ ժամայն վաղվադակի ամենայն իրաց եղևոց խելամուտ լինէր» (Կորյուն):

Ժ դարի պատմիչ Աստղիկը ավելացնում է. «Սկիզբն դարութեանս Հայոց եղև սկիզբն մեծի գիտութեան և անպայման ուրախութեան» («Պատմութիւն տիեզերական, Ս. Պետերբուրգ, 1880, էջ 74):

Միջնադարյան մի անանուն գրիչ ասում է, որ գրերի գյուտով «քացվեց հայի կապված բերանը, փարատվեց մեզը և հոգևոր ստիճիկը կարճ ջամբեց»:

Դրերի գյուտով հայ ժողովուրդը գտավ իր գոյության և հավերժության կովանը և դարերի դիմաց վառեց իր կյանքի անշեշ խառույկը:

Դրերի գյուտից հետո, մեր պատմության վրայով անցան արյան ամենի մարիկներ, մեր ժողովուրդը փշուր-փշուր եղավ աստղերի նման և ցրվեց աշխարհում «գորէն մոլորական աստեղաց»:

ՄԵՍՐՈՊՅԱՆ ՆՇԱՆԱԳՐԵՐԸ ՄԵՁ ՓՐԿԵՑԻՆ ՀՈԳԵԿԱՆ ՈՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԳԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՊԱՅՄԱՌԱՅՐԻՆ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒՆ, ԿԵՆԴԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆՈՐ ԼԻՑՔ ՀԱՂՈՐԴԵՑԻՆ ՀԱՅ ԴՊՐՈՑԻՆ ԵՎ ԴՊՐՈՒԹՅԱՆ, ԱՅԴ ԲՈՂՈՐՈՎ ՀԱՅ ՀՈԳԻՆ ՈՒ ՄԻՏՔԸ ԶՐԱՀԵՑԻՆ ԳԱԼԻՔ ԲՈՂՈՐ ԶՐՀԵՂԵՂՆԵՐԻ ԴԵՄ, ԼՈՒՍԱՎՈՐ ԵՎ ՓՐԿԱՐԱՐ ՃԱՆԱՊԱՐՀ ՀԱՐԹԵԼՈՎ ԴԵՊԻ ՊԱՅՄԱՌ ԱՊԱԳԱ:

Երբ, Ազգիս Վեհափառ Հայրապետի հրամանով, ոգեկոչում եմք հիշատակը Օշականի Մեծ Սրբի, նորին Ս. Օծությունը, իր սրբատառ կոնդակով, մի փաղցր և սրբազան պարտականություն է դնում յուրաքանչյուր

հայ մարդու վրա, այն է՝ աշխի լույսի պեռ պահել հայոց մեծաբան լեզուն մեր եկեղեցիներում, մեր դպրոցներում, մեր ընտանիքներում, ապրեցնել ամեն տեղ մեր շրթների վրա, սիրել և տարածել հայ գիրն ու գրականությունը, դաստիարակել հայ նոր սերնդին Մեսրոպյան նշանագրերի լույսով և խորհրդով, պայլարել հայ լեզվի աղավաղումների և աղետալումների դեմ:

Տարեդարձներն ու հորելյանական հանդիսությունները ավելորդ կլինեին, եթե արդարև չկարենայինք քափանցել տոնի խորհրդին և իմաստին և չկարենայինք փաղել մեզ համար անհրաժեշտ դասերը, քե՛ իբր անհատ և քե՛ իբր հավաքականություն:

«ՀԱՅ ՀԱՎԱՏՔԻ ՎԵՄ Ս. ԷԶՄԻԱՍՆԵՆ, — գրում է Վեհափառ Հայրապետը իր օգոստոս 25 րվակի սրբատառ կոնդակում, — ԵՎ ԵՐԱԽՏԱԳՆՏ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ՍՐՏԵՆ՝ ՀԱՐԴԱՆՔ ԵՎ ՓԱՌՔ ԵՎ ՕՐՀՆՈՒԹՅՈՒՆ ՍՔԱՆՉԵԼԱԳՈՐԾ Ս. ՄԵՍՐՈՊԻ ՀԻՇԱՍԱԿԻՆ ԵՎ ԱՆՈՐ ԱՆՄԱՀ ԳՈՐԾԻՆ»:

Չի մեռել Օշականի Մեծ Սուրբը: Նա, իր նշանագրերի խորհրդով, առաջնորդում և ղեկավարում է մեզ:

Ազգիս Վեհափառ Հայրապետը, Ս. Մեսրոպի ծննդյան 1600-ամյակի առթիվ, տալիս է իր զավակներին իր իրավ, մեսրոպաբույր պատգամը:

«ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ, ՄԻՇՏ ԿԵՆԴԱՆԻ ԵՎ ՄԻՇՏ ՓԱՌՔԻ ՄԵՁ ՊԱՀԵ ՔՈՒ ՄԵԾԱՍՔԱՆՁ ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵՁՈՒԴ ԵՎ ԴԻՐԴ ՄԵՍՐՈՊՅԱՆ»:

